

УДК 378.1+37-051

ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ВНЗ В КОНТЕКСТІ ОСОБИСТІСНИХ ВИМІРІВ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Чайка Ірина Анатоліївна
м.Тернопіль

З'ясовано сутність інформаційно-освітнього середовища ВНЗ. Визначено принципи реалізації потенціалу інформаційно-освітнього середовища: активності і самостійності, доступності, рефлексивності, інтегрованості, інтерактивності, індивідуалізації, надлишковості, сензитивності, різнобічності, оновлюваності, педагогічної доцільності застосування потенціалу ІОС.

Ключові слова: інформаційно-освітнє середовище, особистісні виміри підготовки, принципи реалізації потенціалу інформаційно-освітнього середовища.

В сучасних умовах становлення глобального інформаційного суспільства значно посилюється значення інформації в підготовці майбутнього фахівця. У свідомості людей формується думка про те, що стратегічний потенціал суспільства в майбутньому будуть становити не енергетичні ресурси, а інформаційні та наукові знання. Інформація стає основним ресурсом науково-технічного і соціально-економічного розвитку суспільства, суттєво впливає на розвиток науки, техніки і виробництва, модернізацію освіти.

В сучасному суспільстві інформаційна соціалізація є провідним фактором процесу формування особистості. Віртуальна реальність і соціальні мережі впливають на розвиток масової та індивідуальної свідомості. У цьому контексті сучасний ВНЗ як інститут соціалізації повинен стати основою соціалізації, інформаційно-освітнім простором соціокультурного і професійного становлення особистості. За такого підходу вища школа зможе нейтралізувати потік псевдознань, сприяти більш ефективному інформаційному забезпеченню студентів під час їх підготовки до занять, організації самостійної і науково-дослідної роботи.

Дослідженню проблеми формування інформаційно-освітнього середовища, його понятійно-категоріального апарату присвячено дослідження таких вчених: В. Ясвіна (формування особистості в освітньому середовищі), А. Іванов (освітнє середовище як взаємодія субкультур), Н. Щуркова (освітнє середовище як фактор виховного впливу), В. Фляков (освітнє середовище як форма

співробітництва суб'єктів навчання), Д. Іванов (освітнє середовище як продукт активності його суб'єктів), В. Бедерханова (освітнє середовище як фактор особистісно-професійного становлення).

Інформатизація освітньої сфери неможлива без створення інформаційно-освітнього середовища (ІОС), що забезпечуватиме можливість для самореалізації інтелектуально розвинутої особистості, що володіє необхідними професійними якостями. Тому, у сучасних умовах, формування і розвиток власного інформаційного освітнього середовища, що є складовою єдиного інформаційного освітнього простору, є одним з основних стратегічних завдань кожного ВНЗ. Таке середовище повинне стати фундаментом для організації сучасного освітнього процесу.

Водночас можна відзначити недостатню теоретичну і практичну розробленість механізмів, технологій, що дають змогу регулювати, оптимізувати процес освоєння студентом можливостей професійного інформаційно-освітнього середовища університету.

Мета статті – охарактеризувати особливості інформаційно-освітнього середовища у контексті особистісних вимірів підготовки майбутніх педагогів, визначити принципи реалізації його дидактичного потенціалу.

Ознайомлення з висновками теоретичних напрацювань учених, практичним досвідом підготовки студентів у педагогічних ВНЗ до майбутньої професійної діяльності, з досвідом роботи наукових бібліотек дало змогу в контексті дослідження виявити основну суперечність між необхідністю вдосконалення професійної підготовки майбутнього педагога через інформатизацію освіти, широке використання інформаційних технологій в системі освіти і нереалізованим потенціалом інформаційно-освітнього середовища педагогічного ВНЗ.

Для професійної підготовки майбутнього фахівця і саморозвитку особистості студента створення інформаційно-освітнього середовища, що може забезпечувати особистісні виміри процесу професійного становлення, є одним з найбільш важливих питань його підготовки. Чим більше і повніше студент використовуватиме можливості освітнього середовища, тим активніше відбувати-

меться його саморозвиток.

На думку В. Сластьоніна і Г. Чижакіної, «структурними одиницями освітнього середовища є: просторово-предметне оточення; суб'єктне оточення (соціальні спільності, субкультура, полівікові групи тощо); психологічні фактори (особливості взаємодії суб'єктів, характер і спрямованість діяльності, стиль викладання, стиль спілкування і т.д.)» [2, с. 143]. Залежно від сполучення компонентів освітнього середовища, рівня їх розвитку та ступеня узгодженості визначають різні варіанти реалізації його виховного потенціалу. Таким чином, одним з найважливіших завдань вищої школи стає організація таких взаємозв'язків суб'єктів навчання та освітнього середовища, що оптимально впливають на їх індивідуальний розвиток, сприяють професійному становленню.

В. Ясвін під освітнім середовищем розуміє «систему впливів і умов формування особистості за визначеним зразком, а також можливості для її розвитку, що акумулюються в соціальному і просторово-предметному оточенні» [6, с. 14]. Дослідник характеризує освітнє середовище як об'єкт психолого-педагогічного проектування і вважає, що середовище має розвивальний ефект, коли забезпечує комплекс можливостей для саморозвитку всіх суб'єктів освітнього процесу. На думку автора, середовище містить у собі три структурних компоненти, що можуть бути спроекттовані: просторово-предметний, соціальний і психодидактичний.

Середовище освітньої установи, як вважає Н. Щуркова, повинне мати виховуючий характер. Автор розглядає його як сукупність оточуючих людину обставин, що «впливають на її особистісний розвиток і сприяють її входженню в сучасну культуру» [4, с.357]. В іншій своїй роботі вона умовно поділяє виховне середовище на предметно-просторове, поведінкове, пов'язане із конкретними подіями, й інформаційне культурне оточення [4, с. 17-24]. При цьому, розглядаючи предметно-просторове оточення, Н. Щуркова підкреслює, що воно стає фактором виховання лише тоді, коли воно має «людський» характер, коли за предметами є стосунки, коли за речами прослідковуються інтереси, коли матеріальні засоби є умовою найкращого самовідчуття кожного члена колективу.

Освітнє середовище в дослідженнях Д. Іванова – «це насамперед продукт активності її суб'єктів. Чим більш зрілими, самостійними, креативними будуть учасники освітнього процесу, тим більшим розвивальним потенціалом буде володіти це середовище. Ми можемо спостерігати своєрідну циклічність процесу розвитку: особистісні властивості індивідів впливають на рівень розвитку освітнього середовища, рівень розвитку середовища обумовлює патерни розвитку її суб'єктів» [1, с. 168].

Таким чином, освітнє середовище навчальних закладів – сукупність матеріальних факторів освітнього процесу і міжособистісних відносин, що встановлюють суб'єкти навчання в процесі своєї взаємодії. Суб'єкти освітнього процесу у вищому навчальному закладі – це студенти і викладачі, адміністративно-управлінський персонал – організують і створюють освітнє середовище, роблять на нього постійний вплив у процесі функціонування, але й освітнє середовище, як ціле та як окремі його елементи, впливає на кожного суб'єкта освітнього процесу.

Моделювання та організація інформаційно-освітнього середовища у вищій педагогічній школі буде, на нашу думку, більш ефективним, якщо серед основних критеріїв його оцінки буде визначено особистісний вимір. На думку А. Шутенко, такий вимір на відміну від інших доміант організації вузівського навчання (ідеологічних, економічних, професійних тощо), «є сукупністю цінностей і пріоритетів особистісного розвитку студентів в освітньому процесі, що спрямована на забезпечення самовизначення і самосвідомості, розширення сфери компетентностей і самореалізації студентів, розвиток їх внутрішньої відповідальності і суб'єктної позиції під час підготовки у ВНЗ» [3, с. 107].

Можливість реалізації особистісного виміру у вищій освіті

зумовлена, насамперед, розвитком сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які можуть забезпечити персоналізацію освітнього простору, сприяти подоланню суперечності між масово-репродуктивним характером підготовки і необхідністю забезпечення суб'єктності студента.

Розвиток дидактики вищої школи в контексті особистісних вимірів вимагає оновлення технологій і підходів до організації освітнього процесу. Це стосується, насамперед, оновлення способів передачі змісту навчання (науково-методичної, ілюстративної, довідкової, емпіричної та іншої інформації через певні канали транспортування знань, пояснювальних схем і моделей, сучасні інформаційно-комунікативні технології). Це сприятиме поглибленню педагогічних ресурсів для налагодження міжособистісної взаємодії викладачів і студентів як суб'єктів освітнього процесу. Відомо, що саме педагогічне спілкування, його зміст становлять суть освітнього процесу.

Результати емпіричних досліджень (педагогічні спостереження, анкетування, інтерв'ювання, аналіз результатів виконання завдань) свідчать, що традиційна практика навчання у ВНЗ характеризується слабким розвитком освітніх комунікацій.

На думку майбутніх педагогів (62%), спілкування викладача зі студентами достатньо обмежене в часі і має формально-рольовий характер під час групових занять, здачі модулів, швидких консультацій, відпрацювань, складання заліків та екзаменів.

81% студентів може нарахувати лише окремі епізоди реального діалогу і співпраці з викладачем в режимі обміну думок, позицій, набутого досвіду. Мова йде про формальний характер спілкування і взаємодії, за якого викладач виконує роль живого ретранслятора інформації, що викладає новий матеріал, пояснює, інформує, наводить приклади, вимагає уваги і дисципліни тощо. Тобто, навчання обмежується трьома основними ланками: виклад матеріалу, закріплення і контроль.

Реалізація сучасних інформаційно-комунікаційних технологій дає можливість побудови інформаційно-освітнього середовища ВНЗ як системи, що спрямована на розвиток суб'єктів освітнього процесу, диференціацію, індивідуалізацію і персоналізацію навчання.

В організаційно-дидактичному відношенні інформаційно-освітнє середовище створює можливість надавати студентам навчальну інформацію у відкритій розгорнутій формі до початку процесу навчання, а не під час його організації.

В умовах інформаційно-освітнього середовища має місце рівний доступ до інформації як викладачів, так і студентів, що дає змогу забезпечити їх співпрацю, суб'єкт-суб'єктні відношення, організувати реальний діалог і обмін способами пізнавальної діяльності, смислами і цінностями.

Інформаційно-освітнє середовище ВНЗ створює умови для персоналізації освітніх комунікацій і навчальної діяльності. Це стане можливим, якщо дотримуватися сукупності принципів реалізації потенціалу інформаційно-освітнього середовища: активності і самостійності, доступності, рефлексивності, інтегрованості, інтерактивності, індивідуалізації, надлишковості, сензитивності, різнобічності, оновлюваності, педагогічної доцільності застосування потенціалу ІОС.

На обґрунтування вищезазначених принципів впливають не лише педагогічні, але й соціальні, психологічні, гносеологічні закономірності, логічні основи теорії пізнання і процесу засвоєння знань, закономірності функціонування психіки людини.

Принцип активності і самостійності передбачає наявність внутрішнього мотиву здобуття освіти. Він вимагає діяльного ставлення студентів до інформаційних об'єктів, використання раціональних прийомів організації навчально-пізнавальної діяльності.

Принцип доступності передбачає включення кожного студента в процес вільного користування всіма інформаційними можливостями і ресурсами ВНЗ відповідно до рівня його розумо-

вого, морального і фізичного розвитку, повноцінне забезпечення навчальною, довідковою, науковою, теоретичною, методичною, бібліографічною та ін. інформацією.

Принцип рефлексивності вимагає усвідомлення всіх параметрів процесу навчання, способів діяльності і власних змін. Рефлексія ґрунтується на внутрішній свободі майбутнього фахівця, формується на певному етапі його розвитку під впливом способу життєдіяльності, який вимагає самоконтролю власних вчинків і дій.

Принцип інтегрованості передбачає взаємозв'язок освітніх комунікацій з цілями і змістом освіти в ВНЗ, а також об'єднання навчальної інформації на основі міжпредметних зв'язків в крупні проблемно-тематичні цикли, що охоплюють суміжні курси і дисципліни в єдиній освітній сфері. Цей принцип унеможливує поглинання «інформаційною безоднею», сприяє формуванню незалежного творчого мислення студента, що орієнтується на пошук системних зв'язків і закономірностей.

Принцип інтерактивності передбачає можливість створювати інформаційне забезпечення навчання в режимі інтерактивного діалогу, обміну діями та операціями. Навчання за таких умов повинно відкривати можливість взаємного збагачення і взаємодії основних суб'єктів засобом Інтернету в умовах інформаційно-освітніх середовищ для обміну досвідом оволодіння навчальними дисциплінами, а також пізнання наукових проблем.

Принцип індивідуалізації передбачає відповідність інформаційного забезпечення індивідуальним особливостям студентів, їх віковим пізнавальним можливостям, рівню підготовки, професійній спеціалізації, науковим інтересам. Освітні комунікації повинні також урахувати складність, обсяг і якість навчальних завдань, які вирішуються за їх допомогою студентами різних курсів навчання.

Принцип надлишковості передбачає визначену міру інформації, опанування якою не забезпечує безпосередньо досягнення поставлених цілей (навчальних завдань), а дає можливість широкої орієнтації і збору необхідних даних, для самостійного визначення сукупності умов щодо розв'язання навчального завдання. При цьому надлишковість інформації повинна регулюватися вимогами її оптимальності для відповідної потреби студента, інформація, повинна розширювати спектр орієнтовних можливостей і шляхів розв'язання навчальної чи наукової проблеми.

Принцип сензитивності важливий з позиції забезпечення зворотного зв'язку зі студентами у напрямку їх просування в інформаційному засвоєнні дисциплін і курсів навчання. Освітні комунікації повинні чітко реагувати на запити і потреби студентів для внесення зі сторони науково-педагогічного колективу ВНЗ відповідних змін, корегування і удосконалення інформаційного

забезпечення навчального процесу в межах дисциплін, курсів, а також виконання науково-дослідної роботи студентами.

Принцип різнобічності передбачає використання різних інформаційно-комунікаційних навчальних технологій: електронних підручників і посібників, гіпертекстових блоків, електронних бібліотек, довідників, енциклопедій, навчальних веб-сайтів і порталів, електронних журналів, інтерактивного відео, мультимедійних навчальних систем, віртуальних тренажерів і середовищ та ін. Сучасний ВНЗ повинен бути комплексом різних і варіативних освітніх комунікацій, які підтримують різні освітні програми і технології. Окрім того, ці комунікації повинні забезпечувати можливість вибору студентами найбільш відповідного їх спеціалізації способу роботи з інформацією в логіці побудови своєї освітньої траєкторії.

Принцип оновлюваності вимагає постійної корекції, доповнення, оновлення як навчальної інформації, так і способів її подання студентам. В умовах постійного збільшення обсягу нових знань, технологій, прийомів необхідно вирішувати завдання постійного обліку цих змін в освітньому процесі. З цієї позиції переваги мають інформаційні технології, які на відміну від паперових носіїв забезпечують можливість в короткій проміжок часу вносити відповідні зміни і доповнення в інформаційне забезпечення як окремих розділів курсів, так і всього курсу дисциплін, за декілька секунд передати нову інформацію (наприклад, через мережу Інтернет) студентам. Важливо, щоби ці зміни і нововведення не порушували логіку навчального процесу, ціннісно-змістові та етичні основи професійної підготовки у ВНЗ.

Принцип педагогічної доцільності застосування потенціалу ІОС вимагає педагогічної оцінки ефективності проектування і використання ІОС. Тому першочерговим завданням є змістове наповнення навчальних курсів та освітніх послуг, а не упродовження суто технологічних процедур пошуку необхідної інформації.

Названі принципи, на нашу думку, взаємопов'язані між собою і забезпечують реалізацію дидактичного потенціалу інформаційно-освітнього середовища як простору професійного і культурного самопроекування, самобудови особистості. Інформатизація освітнього процесу в межах запропонованих вимог буде основою підвищення рівня підготовленості студентів до професійної діяльності, становлення їх суб'єктності в навчанні.

Зазначені принципи є необхідними не тільки з теоретичних позицій, їх роль є значущою і в процесі вирішення конкретних завдань збору та обробки інформації.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні організаційно-педагогічних умов формування інформаційно-освітнього середовища як фактора вдосконалення професійної підготовки майбутніх педагогів.

Література та джерела

1. Иванов Д. В. Психолого-педагогические подходы к исследованию образовательной среды / Д. В. Иванов // Мир психологии. – 2006. – № 4 (48). – С. 167–173
2. Сластенин В. А. Введение в педагогическую аксиологию: Учеб. пособие / В. А. Сластенин, Г. И. Чижаква. – М.: Академия, 2003. – 192 с.
3. Шутенко А. И. Личностное измерение образовательно-информационной среды в высшей школе / А. И. Шутенко // Инновации в образовании. – 2012. – № 4. – С. 107–116.
4. Щуркова Н. Е. Воспитание как педагогическое явление. Общие закономерности и принципы воспитания / Н. Е. Щуркова // Педагогика: учеб. пособие / под ред. П. И. Пидкасистого. – М., 1996. – С. 344–390.
5. Щуркова Н. Е. Воспитание: новый взгляд с позиций культуры: для директоров и заместителей директоров школ по учебно-воспитательной работе / Н. Е. Щуркова. – М.: [б. и.], 1997. – 78 с. – (Б-ка администрации школы).
6. Ясвин А. В. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / А. В. Ясвин. – М.: Смысл, 2001. – 365 с.

Вьяснена сутність інформаційно-образовательної середовища вуза. Определены принципы реализации потенциала информационно-образовательной среды: активности и самостоятельности, доступности, рефлексивности, интегрированности, интерактивности, индивидуализации, избыточности, сензитивности, разносторонности, обновляемости, педагогической целесообразности применения потенциала ИОС.

Ключевые слова: информационно-образовательная среда, личностные измерения подготовки, принципы реализации потенциала информационно-образовательной среды.

The essence of information and educational environment at higher educational establishments has been clarified. The principles of

realization of the potential of information and educational environment have been defined, namely activeness and independence, accessibility, reflexiveness, integration, interactivity, personalization, abundance, sensitivity, versatility, renewal, and pedagogical appropriateness of application of information and educational environment.

Key words: information and educational environment, the personal dimension of training, principles to realize the potential of information and educational environment.